

KÜRESELLEŞME VE ULUSAL KALIT KAVRAMLARI ARASINDA TÜRK HALKBİLİMİ

Folklore du monde Turc entre les concepts de la mondialisation et du patrimoine national

Doç. Dr. M. Öcal OĞUZ*

ÖZET

Dünyada küreselleşmenin kültürel "tek-tipleşme" biçiminde gerçekleşip gerçekleşmeyeceği varsayımı tartışılmaktadır. Günümüzde, "uluslaşma" çağına damgasını vuran "yerelin genelleştirilmesi" romantizmi, yerini yavaş yavaş "genelin yerelleştirilmesi" olgusuna bırakıyor. Bu arada, kültürel tek-tipleşme biçiminde küreselleşmeden daha etkin biçimde, "Bölgesel Küreselleşme" veya "Küreselleşme Halkaları" diye adlandırabileceğimiz bir ekonomik, politik ve kültürel olgu ortaya çıkmaktadır.

Türklerin içinde bulunduğu küreselleşme halkasına kısaca "Türk Dünyası" denilebilir. Bu dünyanın çeşitli renklere ve özelliklere sahip kültürel birikiminin bölgesel küreselleşmeye "uzlaş" içinde katılımı için bilimsel düşünce üretilmesi ve "ulusal kalıt" kavramının tanımlanması gerekmektedir.

Türk kültür varlığının bölgesel küreselleşmede önemli bir yönlendirme ögesi olan halkbilimi ürünlerine değer verilmelidir. Bu ürünler, "ilkel" kültürlerin araştırılmasında kullanılan yöntemler yerine, "ulusal kalıt" kavramı etrafında birleştirilerek ve yeni işlevler yüklenerek incelenmelidir.

Anahtar Kelimeler:

Küreselleşme, Ulusal Kalıt, Halkbilimi, Türk Dünyası

RESUME

On discute sur l'hypothèse de la mondialisation culturelle dans le monde entier, sur la possibilité de sa réalisation dans le cadre d'uniformisation. A nos jours, le romantisme de la généralisation du local, qui avait défini l'époque de la nationalisation, laisse sa place petit à petit à la localisation de la généralisation. Entre temps, un fait économique, politique et culturel apparaît qu'on nomme "les cercles de la mondialisation régionale", pris dans une perspective plus performante par rapport à l'uniformisation culturelle et la mondialisation.

On peut appeler simplement "monde turc" le cercle de la mondialisation où se trouvent les Turcs. Pour cela, il faut avoir les idées scientifiques et il faut définir le concept du patrimoine national afin que l'accumulation culturelle, qui a les particularités et les couleurs différentes, participe à la mondialisation régionale dans le cadre de l'accord complet.

Il faut souligner que les produits du folklore turc sont les éléments importants de la gestion de la richesse culturelle pour l'établissement de la mondialisation régionale. Il faut examiner ces produits en les chargeant de fonctions nouvelles et en les réunissant autour du terme du patrimoine national à la place des méthodes qui ont été utilisées pour faire les recherches sur les cultures primitives.

Les Mots Clés:

Mondialisation, Patrimoine National, Folklore, Monde Turc

Geçen yüzyılın önemli kavramlarından biri olan "Küreselleşme", (Globalizm, Globalleşme, Mondialisation...) Türkiye'de ticarî ve sanai alanlarda, getirisi ve götürüsü ile tartışılırken, bu kavramın kültür boyutu üzerinde, akademik bir yaklaşım ve devletçe benimsenen bir genel strateji ortaya çıkmadı.

* H.Ü. Ed. Fak. Türk Halkbilimi / Université d' Hacettepe, Faculté des lettres, département du folklore turc.

"Küreselleşme" kavramının batı dillerindeki karşılığının kuruluşunun zihinsel arka planına baktığımız zaman, "bir şeyi dünya ölçeğinde kılma, dünyaya mal etme" düşüncesinin terimleştirildiğini görürüz. Şu halde küreselleşmenin en basit anlamının "bizde olanı dünyaya vermek, başkasında olanı almak" olduğu söylenebilir. Kavramın Türkçesi de son cümledeki almak-vermek dengesi gözetilerek "işteşliş ş'si" ile yapılmıştır. Yani selamlaşma, görüşme, anlaşma sözcüklerinin kuruluşu gibi. Siz selam vereceksiniz, o selam verecek, böylece selamlaşacaksınız; siz onu anlayacaksınız, o sizi anlayacak, böyle anlaşacaksınız...

Uzlaşmaya varılmış temel insanî değerler etrafında gerçekleştirilecek bir küreselleşmenin doğuracağı kaçınılmaz sorunlar bir yana, bugünkü dünya düzeninde, küreselleşmenin Batı Kültürü ve kimi Hıristiyanlık değerleri üzerinde "tek-tipleşmeye"ye doğru gittiği ve "alma ve verme" dengesinin kurulamadığı görülmektedir. Kuşkusuz, Batılı tutucuların bile "değerlerimiz yok oluyor" diye karşı çıktığı bu kültürel küreselleşmenin bütünüyle Batı Kültürünün dünyaya kabul ettirilmesi biçiminde gerçekleştiği söylenemez. Fakat bu değişimin ekonomik ve psikolojik iradesinin Batı Kültürünün mensuplarının elinde olduğu kesindir.

Böyle bir yorumlamanın en azından şöyle bir tespiti beraberinde getirmesi doğaldır: Dünyanın kültürel değişim ve küreselleşme süreçlerine, egemenlere göre daha edilgen olarak katılan ve daha az sayıda kültürel değerini küreselleştiren diğer kültürlerin, daha erken ve daha fazla oranda -iyimser bir ifadeyle- değişeceği, -kötümser bir ifadeyle- "yok

olacağı" söylenebilir.

Gerek bir kültürün kendi iç dinamikleri içindeki değişim süreçlerinde, gerekse küresel kültüre ulusaldan katkı sağlama aşamalarında kültürün her unsurunun geleceğe "yaşatılarak" aktarılmasının mümkün ve gerekli olmadığı görülmüştür. XIX. yüzyılda bilimsel bir kimliğe kavuşan halkbilimi çalışmalarının tanımladığı veya benimseyip uygulamalarında kullandığı "ulus" ve "ulusal" kavramları, yerelin genelleştirilmesi romantizmini ve bu romantizmin doğurduğu çatışmaları yanında getirdi. Bugün gerek ulusal gerekse küresel kültürde, tersine bir hareketlenme ile genelin yerelleştirilmesi süreci yaşanmaktadır.

Egemen toplumların kültürlerinde iki yüzyılda iki defa ortaya çıkan karşıt hareketlilik, ulusal kültürlerin yaşatılması, korunması veya değersizlerden ayıklanması konularını, toptan küreselleşme veya küreselleşme halkaları oluşturma açısından yoğun bir tartışma alanına çevirdi. Türkiye'de çeşitli kurumlar, adlar, kavramlar arasında paylaşılan ve bu nedenle de bir bütün halinde ele alınmayan ve tartışılmayan "Ulusal Kalıt" (Patrimoine National) kavramının oluşturulması ve tartışmaya açılması gerekmektedir. Basit ve geçici bir tanımlama yapacak olursak, ulusal kalıtın "ulusal kimliği oluşturan, destekleyen, açıklayan gösteren maddî ve manevî bütün unsurlar"dan oluştuğunu söyleyebiliriz. Dünyada tartışılan ve bizim de tartışmamız gereken soru, bu tanımın içine giren unsurların neler olduğu ve girmeyenlerin geleceğinin ne olacağıdır.

Kültürün tarihsel değişim süreç ve biçimlerini izlemek açısından "kültürel her varlık", ilke olarak ulusal kalıt kav-

ramı içine alınmalıdır. Öte yandan, bu ilke doğrultusunda ulusal kalıtın korunması, yaşatılması ve yaygınlaştırılması sorunsalı üzerinde düşünce yürütmek gerektiği zaman da "uygulanamaz" bir ilkenin varlığı ile karşı karşıya kalıyoruz. Geçmişe ait her ulusal kalıt korunacaksa yeniyi nasıl ve nerede inşa edeceğimiz sorusu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bu soru doğal olarak beraberinde estetik ölçüleri yani "seçici" davranma zorunluluğunu getiriyor. Seçici davranma kavramı ile artık "göreceli bir yaklaşım" alanına girmiş oluyoruz. Geleceğe taşınacak ulusal kalıt anlayışını oluşturmak için, Mimar Sinan'ın minaresinden mahallî bir âşığıın manisine uzanan geniş ve göreceli bu alanda çalışmanın getireceği yöntem sorunlarının Türkiye'nin ulusal kalıt anlayışı konusundaki bu parçalanmış yapısı içinde kısa vadede çözülebilmesinin zorluğu ortadadır.

Küreselleşen dünyaya doğrudan kazandıracağımız ulusal kalıt öğeleri üzerinde çalışırken, Batılı araştırmacıların "tek katlı uygarlık" oluşturmuş "ilkeller" üzerinde çalışmak için geliştirdikleri yöntemlerle Türk kültür varlığını araştırmanın getirdiği sorunlar üzerinde düşünmek gerekmektedir. Kimi ideolojik seçimlerle en alt katmanlardaki kültürel olguları zorlama yöntemlerle bütün katmanların kültür değeri haline getirmeye çalışmakla kaybedeceğimiz "estetik avantaj"la bunun tersine olarak, "tek-tipleşen" dünyaya "yeni bir zenginlik" olarak sunabileceğimiz "yerel olgu" kavramlarını bir arada değerlendiren yöntemlerden yararlanmalıyız.

Bu konuyu "küreselleşme halkaları" veya "bölgesel küreselleşme" kavramları etrafında Türk Dünyası ve halkbili-

mi ürünleri üzerinde somutlaştırarak tartışalım. Batı kültürü etrafındaki "toptan küreselleşme" diyebileceğimiz dünyanın tek-tipleşmesinin, uzun ve dolambaçlı yollarının kestirilmez belirsizliğinin yanında, yakın gelecekte, bölgesel kültürel paralelliklerin ivme kazandırdığı bölgesel ekonomik birliklerin, kültürel küreselleşme halkaları oluşturacağı varsayımı, toptan küreselleşme kuramından daha gerçekleşebilir olarak görülmektedir. Bu küreselleşme halkalarından birisini de "Türk Dünyası" olarak niteliğimiz Türk soylular, akrabaları ve Osmanlı coğrafyasının Türkiye ile küreselleşmesi olası halkalarının oluşturabileceği öngörülebilir.

Bu küreselleşme halkasının ekonomik yapılanışının geleceğinin, kültürel yapılanışı da belirleyeceği açıktır. Eğer bu küreselleşme halkası oluşturulmazsa, bu coğrafyanın diğer yakın kültür halkaları tarafından paylaşılacağı uzak bir olasılık değildir. Son derece karmaşık ekonomik, politik ve kültürel sorunları olan bu küreselleşme halkasının, yaptırım gücü kullanabilecek merkezî bir otoritesi olmadığından, her türlü yapılaşmanın en üst seviyede "uzlaşma" kültürü ile gerçekleştirilebilecek olması, "ulusal kalıt" kavramının tanımlanması ve bölgesel küreselleşmeye katılabilecek unsurlarının öne çıkarılması stratejilerini daha da önemli hale getirmektedir. Şu halde Türk Dünyası, "ulusal kalıt"ın neler olduğunu, bunların küreselleşme halkasına katılacaklarının niteliklerini ve geleceğe rezerv olarak saklanacak "müzelik" öğelerini belirginleştirme konusunda, tartışma başlatmalıdır. Bu çerçevede diğer küreselleşme halkalarının kullandığı "evrensel" ölçütlerden yarar-

lanmalıdır. Örneğin, "ulusal kalıt"ın korunması, "çağdaşlaşma"nın önüne geçmemelidir. Bölgesel küreselleşmeye daha fazla katkı sağlamak arzusuyla estetikten yoksun unsurlar öne çıkarılmamalıdır. Bunun yanında bölgesel küreselleşme adına, kültürün doğal akışını sağlayan ekolojik denge, güç kullanımı yoluyla bozulmamalıdır. Çağdaşlaşma adına "ulusal kalıt"ın önemsizleştirilen unsurlarının, ilerde önemli ve değerli hale gelmesi olasılığı göz önünde bulundurularak, yeni bir anlayışla "Yaşayan Müzecilik" hayata geçirilmelidir. Örneğin geçen yüzyılda Türkiye'de "önemsizleşen" nevrüz kutlamaları, öteki Türk soyluların "ulusal kalıt"ı olarak bölgesel küreselleşmenin önemli motivasyon unsurlarından biri haline gelmiştir. Oysa Türkiye çağdaşlaşma sürecinde geri plana ittiği bu ulusal kalıtı "unutmak" yerine "müzelik" hale getirebilmiş olsaydı, yakın dönemde yaşadığı bir takım sosyal sarsıntıları daha hafif atlatabilirdi. Bir başka açıdan, Osmanlı dönemi şiirinin, sanatının ve estetiğinin bölgesel küreselleşmede önemli bir kilometre taşı oluşturduğu gerçeğinin farkedilememesi, bu dönemin bir çok değerinin "ulusal kalıt" olmadığı yaklaşımıyla korunmaması, kültürel bölgesel küreselleşmede uzun dönemde estetik değeri üzerinde uzlaşmış unsurların etkinliğini –en azından– azaltmış veya yavaşlatmıştır.

XX. yüzyılın son on yılında Türk Dünyası ile Türkiye arasında kurulan sınırlı iletişim, kültürbilimcilerin "kültürel ortaklıklar"a yaptıkları vurgu temelinde gerçekleşti. Ahmet Yesevi, Dede Korkut, Köroğlu, Nasreddin Hoca, –Bölgesel küreselleşmeye Kırgızlar'ın kattığı bir ulusal kalıt olarak– Manas, Nevruz

gibi ortak değerler ve semboller üzerinde gelişen halkbilim ürünlerinin, belli bir küreselleşme stratejisi uygulanmamasına karşın, ne derecede küreselleşmeyi sürükleyici olduğu görülmüştür. Öte yandan Türk klasik müziğinin, Orta–Doğu, Kuzey Afrika ve Balkanlar'daki "uzak" ve "yakın" akrabaları, bu küreselleşme halkasına çeken bir diğer "ulusal kalıt" olduğunu aynı anda ve aynı yöntem çerçevesinde görmek gerekmektedir. Örneğin bugün Avrupa'da kurulan küreselleşme halkasının "Zeus"ten "İsa"ya uzanan ortak mitolojik ve kültürel temeller üzerinde yapılan çalışmalarla gelişerek bugünkü görünümüne ulaştığı gerçeği, gözlenebilir elli yıllık bir tarihsel sürecin eseridir. Bu tür örnekler, işlenebilir ortak değerler üzerine küreselleşme halkaları oluşturmanın, gerçekleştirilebilirliğinin "ütopik" olmadığını ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, Türk halkbilimi ürünlerini, tek katlı kültürlerin ne olduğunu anlamaya çalışan yöntemlerle çözümlenmeye çalışmak yerine, halkbilimi ürünlerini "ulusal kalıt"ın abartılmaması veya yok sayılmaması gereken bir parçası şeklinde değerlendiren, bu ürünlerin küreselleşmeye –ulaşılabilir bir hedef olarak– bölgesel küreselleşmeye katılabilecek, müzelenebilecek veya yerel ortamında yaşamaya devam edebilecek unsurlarını görebilen ve bu ürünlere bu yönleriyle yeni işlevler yükleyebilen, kısacası, eldeki malzemeyi alanın ve ulusun geleceği açısından değerlendirebilen yöntemler ve kurumlaşmalar geliştirebilmeliyiz.